

УДК 373.3-051:378]+172-057.87

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.16>

Оксана ЯСТРУБ

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-4354-668X

Бібліографічний опис статті: Яструб, О. (2022). Зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності учнів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 108–113, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.16>

ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті розкривається змістовий потенціал курсу «Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі» у формуванні громадянської компетентності в молодших школярів. Актуальність проблеми обумовлена вирішенням завдань, поставлених перед закладами освіти низкою нормативних документів щодо створення громадянського суспільства в Україні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності учнів. Досягненню мети спрямо розв'язання низки завдань: 1) обґрунтувати сутність громадянської компетентності; 2) виявити змістовий потенціал навчальних дисциплін підготовки студентів до формування громадянської компетентності учнів; 3) проаналізувати зміст пізнавальної діяльності студентів із формування громадянської компетентності в процесі вивчення навчальної дисципліни «Методики громадянської та історичної освітньої галузі».

Громадянська компетентність трактується як здатність особистості активно виконувати функції громадянина українського суспільства і її готовність проявляти громадянськість, як особистісну рису, задля повноцінної особистісної самореалізації та розвитку суспільства. Акцентовано увагу на тому, що громадянську компетентність може сформувати вчитель, який сам є громадянсько компетентним. Відповідно до цього здійснено аналіз Професійного стандарту вчителя початкової школи, ОПП підготовки фахівців за спеціальністю 013 «Початкова освіта».

Відзначено значний змістовий потенціал курсу «Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі», який передбачає вивчення як системи теоретичних знань про формування громадянської компетентності молодших школярів, про громадянськість як особистісну якість, так і практичних умінь і навичок формувати в учнів особисту гідність, громадянську поведінку, повагу до інших та до України в цілому тощо.

Ключові слова: зміст, професійна підготовка, майбутні учителі початкової школи, громадянська компетентність, громадянська та історична освітня галузь, методики навчання.

Oksana YASTRUB

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant at the Department of Theory and Methodology of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4354-668X

To cite this article: Yastrub, O. (2022). Zmist pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv [Content of the training of future primary school teachers for the formation of students' civic competence]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 108–113, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.16>

CONTENTS OF THE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' CIVIL COMPETENCE

The article reveals the content potential of the course “Teaching methods of the civic and historical educational field” in the formation of civic competence in younger schoolchildren. The relevance of the problem is due to the solution of the tasks set before educational institutions by a number of regulatory documents regarding the creation of civil society in Ukraine.

The purpose of the article is to substantiate the content of professional training of future primary school teachers for the formation of civic competence of students. Achieving the goal was achieved by solving a number of tasks: 1) justifying

the essence of civic competence; 2) to reveal the content potential of educational disciplines for preparing students for the formation of civic competence of students; 3) to analyze the content of cognitive activity of students on the formation of civic competence in the process of studying the educational discipline "Methods of the civic and historical educational field".

Civic competence is interpreted as the ability of an individual to actively perform the functions of a citizen of Ukrainian society and his willingness to show citizenship as a personal trait for full personal self-realization and development of society. Emphasis is placed on the fact that civic competence can be formed by a teacher who is himself civically competent. In accordance with this, the analysis of the Professional Standard of the primary school teacher, OPP for the training of specialists in the specialty 013 "Primary Education" was carried out.

The significant content potential of the course "Teaching methods of civic and historical educational field" was noted, which involves the study of a system of theoretical knowledge about the formation of civic competence of younger schoolchildren, about citizenship as a personal quality, and practical skills and abilities to form personal dignity, civic behavior and respect in schoolchildren to others and to Ukraine as a whole, etc.

Key words: *content, professional training, future primary school teachers, civic competence, civic and historical educational field, teaching methods.*

Актуальність проблеми. Сучасне суспільство потребує від громадянина прояву власної громадянської позиції через активну участь у соціальному, економічному, культурному житті. Особливі вимоги ставляться до учителя початкової школи, який має бути активним патріотом своєї країни, зразком громадянської поведінки, оскільки саме він закладає основи громадянськості в молодших школярів та саме від нього залежить наскільки в них будуть сформовані громадянські якості.

Про актуальність окресленої проблеми наголошується в нормативних документах України, а саме Указі Президента України «Про національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової школи, Професійному стандарті вчителя початкової школи та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема громадянської поведінки розкривається в наукових доробках вчених у різних аспектах. Сучасна дослідниця Т. Ремех вивчає сутність і структуру громадянської компетентності учня Нової української школи і дає відповідь на запитання «До чого призведе відсутність у людини сформованої громадянської компетентності?» – людина не буде спроможною ефективно розв'язувати різного роду проблеми повсякденного життя, ... унеможливується гнучке реагування людини на зміни, її адаптування до ситуації або вплив на неї, відповідність вимогам, що висуває до неї соціум, вияв власної громадянської позиції (Ремех, 2018, с. 36). Т. Магдич громадянську компетентність вивчає в лінгводидактичному аспекті, що дає змогу, на думку авторки, в перспективі розробляти та впроваджувати компетент-

нісно орієнтовану методику навчання української мови (Магдич, 2020, с. 5). У свою чергу, Т. Шевчук підкреслює важливість професійної освіти у формуванні та розвитку в молоді громадянських цінностей, необхідних для активної участі в житті демократичного суспільства (Шевчук, 2018, с. 85). Проблему підготовки учителів початкової школи до формування громадянської компетентності молодших школярів вивчає Г.Черненко, здійснюючи аналіз навчальної програми «Я у світі», виділяючи та характеризуючи теоретичний та практичний етапи підготовки студентів (Черненко, 2017, с. 403). Незважаючи на певний розгляд проблеми підготовки фахівців з формування громадянської компетентності учнів, глибшого вивчення потребують питання аналізу змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської учнів в процесі вивчення курсу «Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі».

Мета статті полягає в обґрунтуванні змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності учнів. Досягненню мети спрямо розв'язання низки завдань: 1) обґрунтувати сутність громадянської компетентності; 2) виявити змістовий потенціал навчальних дисциплін із підготовки студентів до формування громадянської компетентності учнів; 3) проаналізувати зміст пізнавальної діяльності студентів із формування громадянської компетентності в процесі вивчення навчальної дисципліни «Методики громадянської та історичної освітньої галузі».

Виклад основного матеріалу. Науковий аналіз нормативних документів та поглядів учених засвідчує неоднозначність у трактуванні поняття «громадянська компетентність». В Європейській довідковій Рамці ключових

компетентностей громадянську компетентність трактовано як здатність діяти як відповідальні громадяни і повною мірою брати участь у соціальному житті. Серед основних знань, умінь, навичок та ставлень, пов'язаних з громадянською компетентністю цим документом визначено: розуміння базових ідей, пов'язаних з індивідуумами, групами, організаціями, суспільством, економікою та культурою; усвідомлення цілей, цінностей та політики соціальних і політичних рухів; розуміння сталого розвитку, зокрема кліматичних та демографічних змін на глобальному рівні та їхніх основних причин (Європейська довідкова Рамка ключових компетентностей, 2018). У Концепції Нової української школи та Державному стандарті початкової освіти громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей (Концепція Нової української школи, 2017; Державний стандарт початкової освіти, 2018).

Аналіз поглядів О. Пометун засвідчує, що вчена громадянську компетентність визначає як здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства (Пометун, 2018). Т. Ремех це поняття аналізує як готовність і здатність особистості активно й ефективно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції. Вона передбачає наявність як певної життєвої позиції учнів, так і внутрішньої готовності до її реалізації (Ремех, 2018, с. 37). Ураховуючи погляди науковців, нами громадянська компетентність розглядається як здатність особистості активно виконувати функції громадянина українського суспільства і її готовність проявляти громадянськість, як особистісну рису, задля повноцінної особистісної самореалізації та розвитку суспільства.

У контексті нашого дослідження засадовою є думка про те, що громадянську компетентність може сформувати вчитель, який сам є громадянсько компетентним. Аналіз Професійного стандарту вчителя початкової школи (Професійний стандарт, 2020) засвідчує, що громадянська компетентність належить до загальних компетентностей фахівця і передбачає сформованість у нього здатності діяти відповідально

і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини і громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (ЗК 01). На наш погляд, формуючи громадянську компетентність, обов'язковим є врахування здатностей, передбачених культурною компетентністю (ЗК 03), оскільки майбутній громадянин має уміти виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві, бути здатним до вираження національної ідентичності, творчого самовираження тощо (Професійний стандарт, 2020).

Аналіз Освітньо-професійної програми підготовки вчителя за спеціальністю 013 «Початкова освіта» (далі ОПП) та змістового потенціалу навчальних дисциплін професійної підготовки щодо формування в майбутнього фахівця громадянської компетентності підтверджує, що громадянська компетентність належить до загальних компетентностей і передбачає сформованість в студентів здатностей активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки; орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян, зокрема учнів початкової школи; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України (ЗК 5)(ОПП, 2020). В ОПП також подано низку навчальних курсів, якими прямо (методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі) або опосередковано (педагогіка, теорія і методика виховання, різні види педагогічної практики) передбачено формування громадянської компетентності (ОПП, 2020).

Аналіз силабуса навчальної дисципліни «Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі» (3 кредити, 90 год) показує цілеспрямованість формування в студентів громадянської компетентності (Силубус, 2020). Мета курсу полягає в формуванні у студентів системи дидактико-методичних знань, умінь і навичок формування в молодших школярів громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям; активної громадянської позиції на

засадах демократії, поваги до прав і свободи людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів (Силабус, 2020).

На ознайомлення студентів з нормативною базою у досліджуваному питанні спрямована тема «Сутність громадянської освіти. Громадянська освіта, її основні завдання» у якій акцент робиться на правові основи громадянської освіти в Україні закладені у Конституції України, Законі України «Про освіту», Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки та ін. У ході вивчення теми обґрунтовується актуальність та розкриваються основні положення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні та Європейської довідкової Рамки ключових компетентностей, в яких громадянські компетентності поруч із соціальними включені до восьми основних компетентностей (Концепція громадянської освіти в Україні, 2018; Європейська довідкова Рамка ключових компетентностей, 2018). У процесі аналізу Концепції розвитку громадянської освіти в Україні студенти осмислюють сутність громадянської освіти як навчання та громадянського виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей та її методологічну базу як створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та у всіх її складниках, що дасть змогу громадянам краще розуміти і реалізувати свої права та обов'язки, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження, розвиток демократії (Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 2018). У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в молодших школярів громадянської компетентності зверталися до аналізу Державного стандарту початкової освіти, в якому визначено програмові результати навчання учнів з громадянської та історичної галузі, серед яких: орієнтується у близькому до місця проживання та освоєному людьми середовищі [2 ГО 2.1], розпізнає вчинки і слова, які можуть підтримати або образити; поважає різноманітність, справедливо ставиться до інших осіб [2 ГО 6.3], збирає інформацію та розповідає про свою родину, однокласників, Україну; пояснює, що означає бути членом родини, гро-

мади, класу; долучається до родинних і національних традицій, пояснює їх значення для себе [2 ГО 7.1], домовляється з однокласниками про добрососідські правила взаємодії, дотримується досягнутих домовленостей, пояснює, чому це важливо [2 ГО 8.1] та ін. (Державний стандарт початкової освіти, 2018).

У контексті нашого дослідження важливим є врахування поглядів Т. Ремех, яка в громадянську компетентність включає громадянську активність, громадянську позицію, вибір та відповідальність, і наголошує, що громадянська компетентність проявляється в соціально-комунікативних та інформаційно-дослідницьких здатностях особистості, в громадянській участі, в її вміннях розв'язувати соціальні конфлікти й проблеми, ефективно діяти в ситуації невизначеності, робити відповідальний вибір й ухвалювати рішення (Ремех, 2018, с. 39). Саме на ці аспекти ми зважали розробляючи завдання для практичних занять курсу «Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі», серед яких «Скласти перелік громадянських чеснот/рис характеру, якими має володіти випускник школи і вчитель початкової школи», «Дослідити своє походження, родовід», «Скласти програму самовиховання (цілі особистісного зростання, усвідомлення гідності» та ін. (Силабус, 2021, с. 8).

Важливою складовою професійної підготовки студентів є самостійна робота, яка має на меті стимулювання і зацікавленість молоді у результатах навчання. У процесі виконання самостійних завдань здійснюється самоконтроль та перевірка власних знань через виконання і презентацію завдань типу: «Підготувати та презентувати проекти на тему «Правила поведінки у громадських місцях», «Україна та її сусіди», «Атрибути Української держави»; підготувати есе на одну з тем: «Хто такі герої», «Мої герої та їхні вчинки» тощо. Цікавим і таким, що сприяє формуванню громадянської компетентності студентів, є вид самостійної роботи як підготовка портфоліо методичних матеріалів до проведення уроків «Я досліджую світ» (проблемні ситуації та завдання, приклади з українського фольклору, цікаві відомості з енциклопедій тощо) (Силабус, 2021, с. 9). По завершенні вивчення курсу «Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі» студенти виконують та

захищають індивідуальні проєкти на одну з тем освітніх ліній «Я – Людина», «Я серед людей», «Моя шкільна та місцева громади», «Ми – громадяни України» тощо (Силабус, 2021, с. 10).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, значний змістовий потенціал у підготовці майбутніх вчителів початкової школи до формування в молодших школярів громадянської компетентності має курс «Методики навчання громадянської та історичної галузі». Силабусом навчальної дисципліни передбачено формування теоретичних знань студентів про громадянську компетентність, громадянськість, усвідомлення й визнання ними

важливих суспільно-особистісних цінностей; практичних умінь здійснювати громадянське виховання і громадянську освіту; виховувати в учнів власну громадську позицію, здатності виявляти інтерес до аналізу діяльності соціального оточення, виявляти ініціативу; дотримуватися законів тощо.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз проблеми. Ґрунтовного дослідження потребують питання пов'язані з визначенням та апробацією ефективних форм та методів підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
2. Європейська Рамкова програма щодо оновлених ключових компетентностей, 2018. <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>
3. Концепція Нової української школи. *Управління школою*, 2017. № 34.
4. Магдич Т. Аналіз сутності поняття «громадянська компетентність» у системі психолого-педагогічних і лінгводидактичних категорій. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 28, 2020. С. 77–82.
5. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України № 487/2021р від 27 вересня 2021 року: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>
6. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 16–22.
7. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
8. ОПП підготовки фахівців першого бакалаврського рівня за спеціальністю 013 «Початкова освіта». https://volnu-my.sharepoint.com/personal/pedagogical_vnu_edu_ua
9. Ремех Т. Сутність і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–40.
10. Черненко Г.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності в молодших школярів. *Молодий вчений*, 2017. № 3. С. 497–501.
11. Шевчук Т.Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. *Young Scientist*. № 4(56) April, 2018. С. 85–88.
12. Яструб О.О. Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі : силабус навчальної дисципліни для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта». Луцьк. 2021. 17 с.

REFERENCES:

1. Derzhavnyj standart pochatkovoji zagaljnoji osvity [State standard of primary general education] : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>. (in Ukrainian)
2. Evropejska Ramkova programa shodo onovlenih klyuchovih kompetentnostej [The European Framework Program for updated key competences], 2018. <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>. (in Ukrainian)
3. Konceptija Novoji ukrajinskoji shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. *Upravlinnja shkoloju*, (2017) no 34. (in Ukrainian)
4. Magdich T. (2020) Analiz sutnosti ponyattya «gromadyanska kompetentnist» u sistemi psihologo-pedagogichnih i lingvodidaktichnih kategorij [Analysis of the essence of the concept of «civic competence» in the system of psychological-pedagogical and linguistic didactic categories]. *Innovacijna pedagogika*, vol 28, pp. 77–82. (in Ukrainian)
5. Nacionalna strategiya spriannya rozvitku gromadyanskogo suspilstva v Ukrayini na 2021–2026 roki, 2021 [National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2021–2026] <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>. (in Ukrainian)

6. Pometun O.I. (2005) Formuvannya gromadyanskoyi kompetentnosti: poglyad z pozyciyi suchasnoyi pedagogichnoyi nauki [Formation of civic competence: a view from the position of modern pedagogical science]. *Visnik program shkilnih obminiv*, no. 23, pp. 16–22. (in Ukrainian)
7. Profesiynij standart za profesiyami «Vchitel pochatkovih klasiv zakladu zagalnoyi serednoyi osviti» [Professional standard for the professions «Teacher of primary classes of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Primary education teacher (with junior specialist diploma)»], (2020): <https://mon.gov.ua/ua/news> (in Ukrainian)
8. OPP pidgotovki fahivciv pershogo bakalavrskogo rivnya za specialnistyu 013 «Pochatkova osvita», (2020) [OPP for the training of specialists of the first bachelor's level in specialty 013 «Primary education»]. https://volnu-my.sharepoint.com/personal/pedagogical_vnu_edu_ua (in Ukrainian)
9. Remeh T. (2018) Sutnist i struktura gromadyanskoyi kompetentnosti uchnya novoyi ukrayinskoyi shkoli [The essence and structure of civic competence of a student of the New Ukrainian School]. *Ukrayinskij pedagogichnij zhurnal*, no. 2, pp. 34–40. (in Ukrainian)
10. Chernenko G.M. (2017) Pidgotovka majbutnih uchiteliv pochatkovoyi shkoli do formuvannya gromadyanskoyi kompetentnosti v molodshih shkolyariv [Preparation of future primary school teachers for the formation of civic competence in younger schoolchildren]. *Molodij vchenij*, no. 3, pp. 497–501. (in Ukrainian)
11. Shevchuk T.Ye. (2018) Gromadyanska kompetentnist yak element formuvannya osobistosti majbutnih fahivciv [Civic competence as an element of personality formation of future specialists]. *Young Scientist*, no. (56) April, pp. 85–88. (in Ukrainian)
12. Yastrub O.O. (2021) Metodiki navchannya gromadyanskoyi ta istorichnoyi osvitnoyi galuzi [Teaching methods of the civic and historical educational field: syllabus of the academic discipline for students of specialty 013 «Elementary education»]: silabus navchalnoyi disciplini dlya studentiv specialnosti 013 «Pochatkova osvita». Luck: 17 p. (in Ukrainian)